

משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות חורבנות

ג ל ו ר ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ר ש ב י ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים וחמש

אין עלון הדרכה

י"ב ל"ז-נ"א

ג א (תש"ל)

הערה: לפסוק מ"א - לשאלת מספר השנים - עיין גליון בא
תשי"ב, שהוקדש כולו לפסוק זה בלבד.

א. מ"ב. ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים
"הוא הלילה הזה לה'
שמורים לכל בני-ישראל לדורותם

ראב"ע ד"ה ליל שמורים הוא לה':

על דרך הפשט בעבור שהזכיר "ליל שמורים הוא לה'" ובסוף "שמורים לכל בני-ישראל לדורותם", נראה כי הפסוק בענין זה שמרם ולא יתן חמשת לבוא אל בתיהם לבגוף, צוה שיתיה זה הלילה שמורים לכל בני-ישראל לדורותם. והטעם: אכילת הפסח על משפטו, ומצות ומצותים בלילה הזה, ויש מפרשים אותו כמעט "שומרי התורה" (שיר-השירים) ה' ז', כי לא ישנו רק יודו ויטפרו גבורת השם בצאתם ממצרים, וכמה רמזו חכמינו ז"ל (הגדה של פסח) "הגיע זמן קריאת שמע של שחרית".

רמב"ן ד"ה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ-מצרים:

כי שמר להם הדיבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בנבוא חקץ מיד, כי (ישע' ס' כ"ב) "בעתה אחישנה". או טעמו ליל שמורים הוא לה', שהוא שומר ומצפה ללילה שיוציאם מארץ-מצרים. שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראויים להוציאם משם... ד"ה הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני-ישראל לדורותם. שזה הלילה שחיה שמור לה' להוציאם ממצרים הוא לה', כלומר מקודש לשמו. "שמורים לבני-ישראל" - שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכרון הנסים ולתת הלל והודאה לשמו, כמו שאמר (י"ג י') "ושמרת את החוקה הזאת" ואמר (דב' ט"ז א') "שמור את חדש האביב". ורבי אברהם אמר כי טעם "ליל שמורים הוא לה'" כי ה' שמרם ולא נתן חמשת לבוא אל בתיהם, ואיננו נכזין, בעבור שאמר "להוציאם מארץ מצרים".

ר' יוסף אבן קספי משנה כסף ד"ה ליל שמורים הוא לה':

"ליל שמורים לה'" ואחריו "שמורים לכל בני-ישראל" ושניהם לטעם אחד, כי השם שמרם והם נשמרו מאתו, כי שם הפעולה מצטרף עם הפועל ועם הפועל.

הרכסים לבקעת ד"ה ליל שמורים:

במשקל "כפורים" - כפרה שלמה וגמורה. כך לילה של שמירה שלמה ומעולה ששמר הקב"ה באמונה לגאלם ולהוציאם. ד"ה שמורים לכל בני ישראל. שמורים כמו כן לבני ישראל. לילה זה יס בו שמירת גדולות הרבה לבני ישראל. אין מועד לישראל שהזכר בו בחורה אפילו שמירה אחת, ובמועד הזה הוכפלו בו כעשר שמירות בחורה: (שם י"ב ו') "והיה לכם למשמרת"; (י"ג ז') "ושמרתם את המצות"; (י"ב כ"ד) "ושמרתם את תדבר הזה"; (י"ב כ"ה) "ושמרתם את העבודת הזאת"; (דב' ט"ז א') "שמור את חדש האביב"; (שם י"ג י') "ושמרתם את החוקה הזאת"; "את חג המצות השמור" שתי פעמים (שם כ"ג ט"ו; ל"ד י"ח) ופזר אחרים כאלה. זהו: "שמורים לכל בני-ישראל" (דער פילען בעאבאכטונגען).

כלי יקר (ר' אפרים מלינושיץ) ד"ה ליל שמורים לה':

אמר "ליל שמורים לה'" ואחר-כך אמר "שמורים לכל בני ישראל לדורותם". לפי שאמר הקב"ה לישראל: בני בידך וברך בידו - שומר לי ואשמור לך, שמור נר מצוה ואני אשמור נר אלוהים בשמך אדם בידו. והנה בלילה הזה שמרו בני-ישראל נר מצות הפסח ככל חוקותיו, והקב"ה שמרם ולא נתן חמשת לבוא בבתיהם; ועל שמירה זו אמר: "ליל שמורים לה'" להוציאם מארץ-מצרים" וכנגד שמירת ישראל את המצוות אמרו "שמורים לכל בני ישראל לדורותם".

(1) מה בין פירושו הראשון לפירושו השני של הרמב"ן למ"ב "ליל שמורים לה'?"

(2) כמה מסכים הרמב"ן בפירושו לפסוק עם הראב"ע?

(3) כמה מתנגד הרמב"ן לראב"ע ומה ראיתו?

(4) כיצד מפרש הרמב"ן מבחינת התבונה את חלקו האמצעי של פסוקנו ("הוא הלילה הזה לה'")?

(גליון בא חש"ל)

- (5) החולכים המפרשים המאוחרים - הרכסים לבקעה וחכלי-יקר - בדרך הרמב"ן או בדרך הראב"ע או בחרו לעצמם כל אחד דרך חדשה?
- (6) במה שונה אבן כספי בפירושו מכל האחרים?
- (7) הסבר את דברי אבן כספי הסוסמנים בקו והדגם אותם בבטויים מן התורה או מלשוננו המדוברת.

ב. מ"ד. וכל עבר איש מקנה כסף ומלת אותו. אז יאכל בו.

1. ראב"ע ד"ה ומלת אותו:
לרצונו, שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה.
[והשווה שלחן ערוך יורה-דעה הלכות עבדים רס"ז סימן ג': "העבד שנלקח מן העכו"ם אומרים לו: 'רצונך שחכנס לכלל עבדי ישראל ותהיה מהכשרים או לא?' אם רצה - מודיעין לו עיקרי הדת ומקצת מצוות קלות וחמורות וענין ושכרן, כמו שמודיעים את הגר, ומטבילין אותו כגר... והעבד מברך על הסבילה ולא האדון].
הסבר את דברי הראב"ע, 'לרצונו' של מי?
 2. רש"י ד"ה ומלת אותו אז יאכל בו:
רבו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. דברי ר' יהושע. ר' אליעזר אומר: אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. אם כן: מה תלמוד לומר "אז יאכל בו"? העבד.
אא (1) לדעת מפרשי רש"י אין רש"י מביא שתי הדעות שבפולגתא אלא אם כן יש לחקשות קושיה על כל אחד מהם, מה היא הקושיה על דברי ר' יהושע ומה הקושיה על דברי ר' אליעזר?
(2) איזו משתי הדעות קרובה יותר למשנתו של המקרא? נמק את הכרעתך!
 3. רלב"ג התועלת הי"ט הוא באזהרות:
והוא לזכור מה שהוזהרנו שלא יאכל ישראל משומד מהפסח, כי הפסח נצטוינו בו להקנותו אמונה שלמה בה' ית', ומי שלא ישלם לו זה, אין ראוי שיאכל ממנו. ולזאת הסבה הוזהרנו שלא יאכל ממנו תושב ושכיר, כי לא נכנסו באמונתנו. ולא ערל, כי לא נכנס באמונתנו בשלימות, כי המצוה הראשונה אשר יחזיק בה מי שהוא מאמנתו יפקד ממנו, והיא גם כן המצוה שצווה בה אברהם בעבור שיגיע בשלמות באופן שיקבלו התורה ויירשו הארץ, כמו שבארנו בפרשת לך-לך. ולזה החמירה התורה במקום הזה בענין הערלה. ולזאת הסיבה גם-כן הוזהרנו שלא יאכל ממנו ולא יעשה הפסח מי שלא נמולו המטלים עליו למול, כמו בניו הקטנים ועבדיו שהם מקנה כסף או ילדי בית, כי לא נכנסו בשלמות באמונתנו, אחר שכבר זלזל בזאת המצוה הראשונה.
 4. שו"ת ד"ה וכל עבד:
מילת העבדים היא חובה על האדון מאברהם ואילך (בר' י"ז י"ב), גם נצטוינו בשביחת העבדים בשבת ויום-טוב, וכל זה מרומם מעלת העבד, שהוא חסר מעט מאדוניו, ולפיכך מיד כשנימול הוא אוכל בפסח כאדוניו. ובסוף בית שני, כשנתקלקלו המידות, על-ידי מלכי בית הורדוס ולמדו ישראל דרכי גויים, ובפרט המלכים והשרים והעשירים היו אוהבים להידמות לרומים, וידענו כי הרומים היו אכזרים על עבדיהם, היו בישראל אדונים שלא היו רוצים למול את עבדיהם כדי שלא יחשבו עצמם כישראל וכבני-אדם. אז קמו חכמי ישראל וגזרו, כי מי שלא ימול את עבדיו לא יוכל לאכול בקרבן פסח, וכוונתם לפי דעתו היתה, כי מי שאינו מחשב העבדים כבני-אדם אינו ראוי להיות נחשב בין חוגגי חג החירות.
- זאת היא סברת רוב החכמים והיא שנויה סתם במכילתא (ולגירסת רש"י כאן היא דעת ר' יהושע, ולגירסת התוספות יגמדת ע' ע"ב ח"א דעת ר' עקיבא). אבל ר' אליעזר אומר: אין מילת עבדו מעכבתו מלאכול בפסח... כי לא היה רוצה שיחודש שום דבר שאיננו בתורה או בקבלה ולא היה אומר דבר שלא שמע מפי רבו. אבל שאר חכמי-ישראל היו מחזקים הקנות לפי צורך הזמנים, והוצרכו לבדות את ר' אליעזר, שהיה מתקומם כנגד כל דבר הנוטה ממה שקבל מרביתו.
- מה ההבדל בין שני המפרשים במעט האיסור לפי דעת הזה לפי דעתו של ר' יהושע?

תשובות יש לשלוח לנחמה ליבוביץ, קרית משה ירושלים.